

 BUTLLETÍ DEL

CENTRE EXCURSIONISTA

DE CATALUNYA

 ANY VIII

MAIG

N.º 40

EXCURSIÓ

A CADAQUÉS Y SANT PERE DE RODA

(Acabament)

Una altra cova existeix a l'altre costat del barranch, però és inaccessible per aquest costat. Reculem a dalt, y tornem a baixar per entre'ls singles que accidenten en gran manera l'encontrada: un camí de cabres que faldeja la montanya, nos condueix a la *cova de la Porta*. El Sr. Alfaras li ha donat aquest nom perquè poch abans d'arribarhi s'estreny de tal modo'l pas, entre la montanya y una grossa penya despres, que's coneix que se'l va utilitzar com a portal; puix va trobar caiguda allí mateix una llarga y feixuga llosa quals dimensions s'avenien perfectament ab la forma d'aquell passant, sent, per lo tant, de suposar que ab ella'l tapaven, tancant aixís l'únich camí d'arribar a la cova.

Aquesta és també petita, més que l'anterior, emperò té una particularitat: al mig de la boca, una pedra gran parteix l'entrada en dos parts, y l'espai que queda entre aquest y el costat de llevant mostra una estacada de pedra, de l'alçada d'un home, formada ab llargues estelles de llicorella, que van plantades en rengle formant paret. Evidentment era això una defensa, al mateix temps que un modo de fer habitable una cavitat natural que, per sa forma esbaldellada, no hauria pogut servir pera residència de l'home.

També hi va trobar el Sr. Alfaras, terrissa y òssos mal conservats.

Considero molt difícil classificar aquestes estacions humanes ab les escasses troballes que han donat fins ara. Utensilis de l'edat de la pedra no se n'hi han trobat: la terrissa, per més que sigui molt grossera, no té l'aspecte de la terrissa primitiva; és més: els restos d'ornamentació que conserven, demostren un dibuix més modern; perquè en una de les peces trobades s'hi veu una *greca*, que obliga a pensar en una època, si bé de remots temps de l'història, posterior, no obstant, a la vinguda d'alguna de les tribus colonisadores d'Orient. De tots modos, la semblança que ofereixen les estaques de pedra que abans he dit que havíem vist sostenint un marge, y les estaques de pedra clavades a l'entrada de la *cova de la Porta*, fa pensar en una coetaneitat de les dues obres.

Abandonant aquestos llochs interessants, sobre dels quals no deixarà de fer cuidadós estudi'l nostre il·lustrat company Sr. Alfaras, reprenghem la carretera de Cadaqués, arribanthi a dos quarts de dues de la tarde.

Està aquest poblet situat a la cala més espayosa que ofereix la costa desde Roses al Cap de Creus, y voltat de montanyes. Enclotat entre penyes que semblen incomunicarlo ab lo continent, en tots temps ha tingut més tracte comercial a través del mar, que terra endins.

Diu en Pella y Forgas (1) que la situació excepcional d'aïslament d'aquest poble, feya que mentres per tot arreu els concells y governs municipals, a força de refinament, se corrompien, a Cadaqués encara'ls vehins se juntaven a la plaça pera tractar del govern municipal; y que, assombrat el rey D. Martí de que així's conservés l'administració d'un poble en son corromput temps, disposà, a l'apoderarse del comtat d'Ampuries, que dotze prohoms elegits lliurement governessin el poble.

El port de Cadaqués és veritablement bonich: voltat de roques per totes parts, ample y espayós, resguardat de

(1) *Historia del Ampurdán*, pág. 549.

tots els vents, menos del segon quadrant, tenint fondaries de 30 y 40 metres a la boca, y de 15 y 20 metres a mig port, admet barcos molt grossos, y hi cabria a dins una bona esquadra.

Aquesta situació en un lloch escabrós dóna a la població un aspecte original pera ser població costanera; puix, lluny de ser sos carrers plans, s'enfilen per la montanya y ofereixen punts de vista interessants a l'artista que fugi de la monotonia de les construccions del dia. La part més pròxima a la platja és ben diferent y té alguns edificis moderns, de valor y d'agradable aspecte.

A la tarda, y atrets per les notícies que se'ns donaren sobre d'unes ruïnes distants una hora de la vila, ens hi dirigírem quasi tots els expedicionaris. S'anomenen *Els Convents*, sense que ningú sàpiga de quin temps data sa fundació, ni a quin ordre pertanyen, ni quan varen esser destruïts.

Hem passat a poca distancia d'un turó que anomenen *Puig Ferral*, del qual faré menció solament perquè ofereix la particularitat de ser de constitució basàltica, segons Teixidor, que'l va estudiar; de modo que mereix citarse perquè va ser el punt extrem de la gran manifestació volcànica que s'extén per la provincia formant un gran triangle, que té un vèrtice a Olot, un altre a Hostalrich y l'altre aquí.

A l'arribar a les ruïnes després d'una hora de caminar, el seu aspecte no'ns ha revelat pas cap construcció monàstica: són restos de construccions petites, rectangulars, de 2, 4 o 6 metres de llarch, aislades moltes d'elles com si fossin casetes independents, ab una sola peça a la planta baixa; perquè aquelles parets, que conserven alguna alçada, no mostren cap senyal de l'envigat d'un pis superior. Les obertures no tenen galses ni senyals de portes; als recons s'hi veuen devegades petites finestretes, o millor aspitlleres.

Alguna que altra finestra cega, sempre molt petita, se nota a la part forana d'una paret. Y en un dels casals observàrem al peu de les parets correr per dintre de la peça

tot al voltant una especie de replà o asiento enllosat, com si fos la vora d'una piscina o d'un banch corregut.

És en va buscar explicació a n'aqueixes misterioses ruïnes sense ferne un plano y rebuscar ademés entre les ruïnes quelcom d'interès. Més són les parets tant ben fetes, de llosa plana correctament posada, y tant ben tirades les arestes, que s'ha de fugir de veure allí un poble tosch y primitiu.

De Cadaqués teniem d'anar a *La Selva*. El camí per mar era'l més natural y expedit pels que no temessin a l'inconstant element; y el de terra, no haventhi carretera directa, obligava a remontar la costa fins al *Coll*, y baixar després a *La Selva* per la carretera de *Roses*.

Pera tots dos hi hagué partidaris: aixís és que al dia següent la meitat de la comitiva s'embarcava en un llaut, mentres que'ls altres en una tartana feyen el camí indicat, arribant a *La Selva* quasi al mateix temps.

El camí de terra no ofereix res de particular.

En cambi, la via de mar és bellíssima, sobre tot quan, com ara, se tingué la sort de trobar una calma tant completa, que ni un moment se pogué fer ús de la vela.

La costa és sempre aspra y rocosa. Un cop s'aixeca espadada a considerables altures, com si'l mar banyés els peus de formidable muralla; altres s'ajeu y se desfà en grosses pedres amontonades com una fortificació destruïda pels canons d'una esquadra. Islots de capritxoses formes que surten ençà y enllà del mig de l'aigua, ja baixos y aplanats com la closca d'una tortuga, ja arrodonits com el llom d'una ballena, ja drets y punxaguts com una llança, prenen moltes vegades tant estranys aspectes, que's diria que són monstres alçats del fons de l'abim pera contemplar als pobres barquets que en temps tormentosos han de ser sa presa.

Baumes colossals se formen en la corcada paret de la costa a força de batrehi'ls cops de mar; y quan l'embarcació passava prop d'elles, un efecte d'acústica molt senzill feya que, a pesar de la quietut que regnava en l'atmòsfera, els petits remors de les tranquiles onades se concen-

ressin en aquelles concavitats, prenent la veu ronca de l'oratge amenaçador y enviantnos sorolls de tempestats llunyanes.

Semblant explicació fàcil y natural trobariem a les faules de l'antiguitat, si poguessim remontarnos a n'aquells temps en que afirmaven la sonoritat de les muralles de Tebes, les armonies de les harpes eòliques y els cants mis-

Tudela (roques de Cap de Creus)

teriosos de les sirenes que aprop de la costa atemordien el navegant supersticiós.

Anem marxant. Hem vist el *Port lligat*, la *cala Guilloso*, la *Punta de la Creu*, el *Morro de Cala bona*, la *Popa del vaixell*, la *Cova de l'Infern*, y ja som arribats al Cap de Creus. Entrem al gran golf de Lyó sense adonàrnosen. Cap cambi's nota en la mar, ordinariament tant moguda en aquest lloch. L'illa de *Massa de Oro* queda a la nostra dreta, ab ses pedres sembrades de les fulletes del mineral nomenat *mica*, que, al brillar al sol, han fet donar dit nom a n'aquest petit illot.

Virem a babor, y a força de remes anem passant revista al sens fi de caletes que festonejen la costa. Les cales del *Culip*, *Portaló*, *Molar*, la *Sardina*, són escotadures més o menos fòndes, dins d'una costa dreta quasi bé d'orient a ponent, fins que a l'arribar a la *Punta dels Farallons* la trenca sobtadament una ampla ondulació y entra la mar a formar un gran port desabrigat, penyascós y de molta fondaria d'aigua, que s'anomena *El Golfet*. La sonda hi acusa prop de la costa 20 metres, 40 metres y 50 metres de fondaria. Passem el *Cap Gros* y la *Punta de la Creu*, y som al Port de La Selva.

És aquest un bonich port natural, bastant més gran que'l de Cadaqués, obert als vents del nord, y capàs també de rebre embarcacions de molt calat. En mapes antics figura ab el nom de *Port de Santa Creu de la Vall*, y en altres ab el de *Portum Vallis*.

Trescents anys enrera sols havia en aquest lloch tres o quatre barraques de pescadors que les habitaven els dies de pesca. Passats aquells temps en que eren de temer les irrupcions dels moros, començà a poblarse, perquè, sent aquestes aigües, per la seva situació en el golf de Lyó, punt de recaló de molt peix, s'hi fan molt bones pesqueres. Aquestes y el cultiu de la vinya, que dóna molts bons caldos, han motivat son desenrotllament, que, sent ràpit, va fer que al 31 de Juliol de 1787 el rey D. Carles III li concedís títol de *Vila Real*, senyalant-li terme independent de La Selva de Mar, poble situat mitja hora més amunt, de la qual havia dependit fins aleshores.

D'aquí nasqueren les rivalitats y discordies entre'ls habitants de les dues poblacions, que duraren fins a mig segle present, originantse'ls dos bandos de *selvatans* y *portuguesos*, que portaren entre ells a forts disgustos. Avuy aquests odis ja s'han extingit del tot.

Del mateix modo que'ls de Cadaqués, pera'l bon ordre de ses pesqueres, tenien un gremi elegit d'entre ells, per sufragi, el qual regia, disposava y fallava totes les qüestions. La supressió dels gremis y la falta de lleys escrites

no ha impedit per això que segueixin regintse per costums que la tradició ha conservat.

La platja d'aquest port és gran y espayosa y ocupa la part sur, o siga'l centre de la cala. La part de ponent, que és l'oposada al poble, si bé té alguna que altra petita platja, és penyascosa, y els fenòmens naturals que a tot el llarch de les costes d'aquesta classe s'hi produeixen se noten també aquí. Embarcats en dues llanxes, visitàrem una pintoresca cova del costat de llevant, nomenada *cova Colomera*, ab dos entrades tant baixes que, per poch moguda que siga la mar, és impossible ficarshi. El *Pou de l'Infern* és una altra curiositat que visitàrem: les aigües han socavat la roca per devall de la superfície del mar, y, treballant elles després cap amunt, han arribat a rompre'l sostre de la cavitat, obrint a terra un forat de 4 o 5 pams de diàmetre, per ahont, si la mar està picada, se veuen saltar a fortes glopades grans surtidors d'aigua, d'un efecte molt curiós.

L'iglesia del poble no té res de particular, com no siga una imatge que guarda procedent de l'enrunat monestir de Sant Pere de Roda. És aquesta imatge de pedra, de tamany natural y representa a Sant Pere ab sos atributs; però ofereix la particularitat de presentarlo ab llarchs cabells que quasi descancen a les espatlles.

Una de les coses que més mereixien visitarse als voltants del Port de la Selva és les grans pedreres, d'hont ne surten les mils y mils pedres ab que s'empedren molts carrers de Barcelona. La disposició de la roca en banchs estrets, la manera com l'operari la trenca, la quadreja, la desbasta y li dóna la forma y dimensions exigides, haurien agradat sens dupte als que saben apreciar el mèrit del treball de l'home en l'utilisació dels productes naturals. Més faltava temps.

Al dia següent pujavem a visitar les ruïnes de Sant Pere de Roda, que estàn a poca distancia, quasi a dalt de tot de la montanya de Sant Salvador.

S'hi tarda una hora y mitja, y se passa per *La Selva de Mar*, bonica y antiga població de velles cases ab algunes

torres que queden del temps en que les pirateries dels moros obligaven a viure sempre en estat de defensa. El perímetre, marcadament triangular, de la població, és atravesat per un torrent sech que s'anomena *ribera de la Selva*.

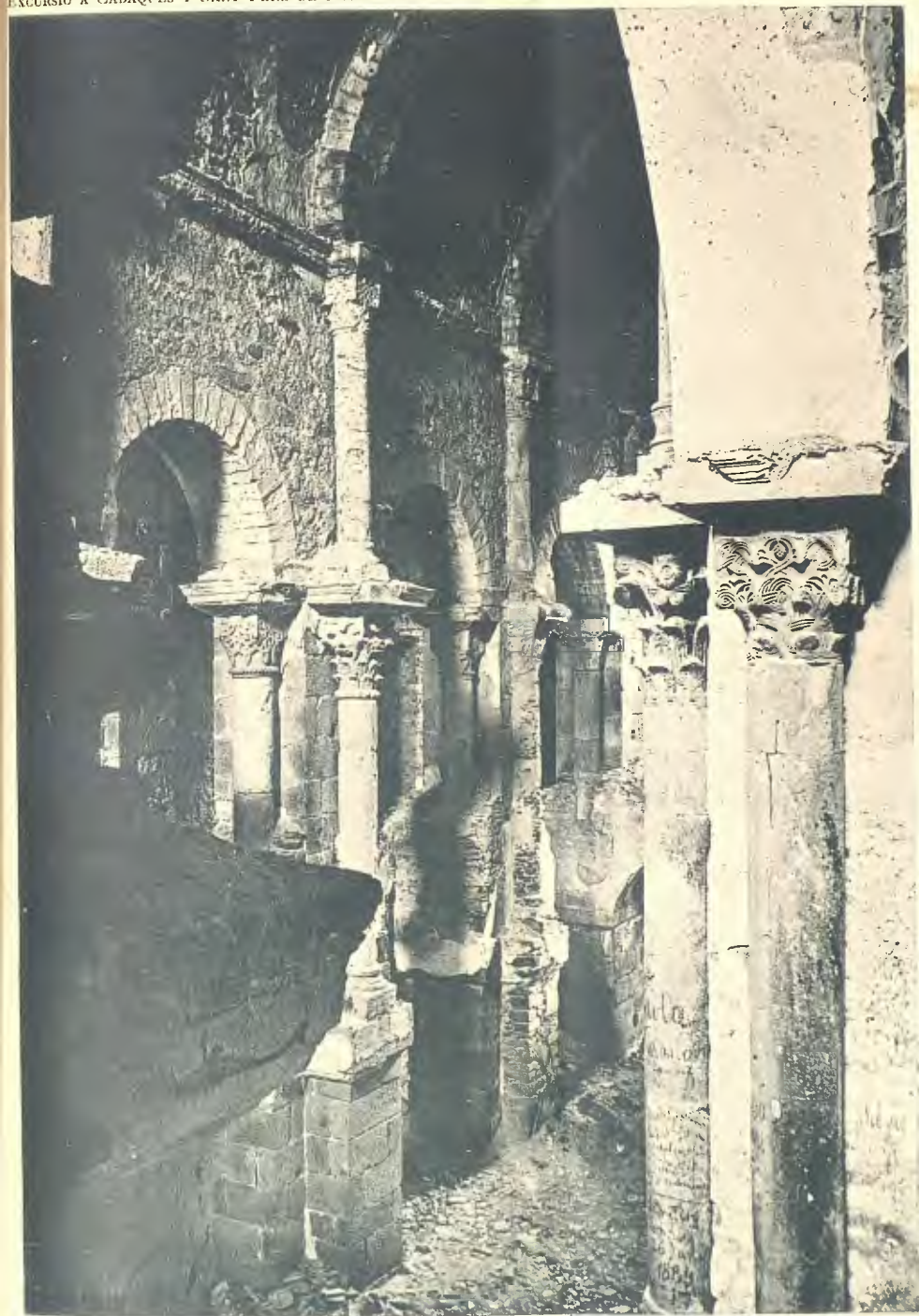
A poch més enllà queda a la nostra esquerra una capelleta romànica, sòlida, extremadament senzilla, ab son àbsit circular, y sobre de la porta la lladronera. És la capella

Sant Pere de Roda. Vista presa del camí de Vilajuïga.

de Sant Sebastià. Sobre de sos murs de pedra picada, enters com si s'acabessin de construir, se varen aixecar en una de les guerres civils parets de mamposteria grossera, coronades de marlets, ab dos pisos d'asptlleres, que transformaren eixa capelleta en en petit fortí. El maridatge d'aquestes dues construccions, la de sota forta, seria, fosca; l'altra, moderna, baladí, al dessobre, rebussada de calç, fa un efecte desastrós.

A les nou estavem davant de les ruïnes del monestir. Hem donat volta a unes penyes, y aquest s'ha presentat de sopte a la nostra vista ab la massa imponent de ses parets altes y esberlades, ses torres quadrades sortint del mig de

Crèc de L. M. Vidal

SANT PERE DE RODA.—VISTA INTERIOR PRESA DEL COSTAT DRET DE LA CREUERA

l'obra, sos archs y sos contraforts. És un conjunt grandió d'edificis agrupats sense ordre aparent, fruit evident de les necessitats que'l successiu desenrotllo de la comunitat anava creant, y prova també del mal gust que en les últimes èpoques devia dominar, y que ha deixat la seva estampa en molts punts, a dins y a fòra de la construcció. Aquí és una torra romànica que l'han rebussada de morter; allí són columnes de dins de l'iglesia que les han truncades pel mig establinthi un nou pis o galeria a mitja alçada; allà són cornises rebussades de guix, y amagant ab filets y motlures variades la senzillesa del dibuix primitiu.

Si pena dóna avuy veure l'estat de desolació en que's troba lo que tant respecte y veneració meresqué durant molts segles, més pena y tristesa causa'l pensar que'ls mateixos monjos que l'habitaven foren els primers que profanaren les excelencies de la construcció, y que ells foren qui últimament, abandonantlo pera establirse a Vilasacra, a fins del sigle passat (1799), y després a Figueres (1818), l'entregaren a grat-scient a les injurries del temps y a la rapacitat dels homes.

En Pi y Margall no té per ells un mot de disculpa; y solament la tindrien si fos cert, com va indicar el nostre company Sr. Vives, que alegaren la rahó d'estar en grau perill varies parts principals de l'edifici: fòra menos dolorós admetreho que tenir de buscar l'explicació en la relaxació de les ordres monàstiques y en el desig de fugir de la soletat, ells que havien de veure en el retiró totes ses aspiracions.

Per aquells que tinguin gust en saber l'història d'aquest monument, en diré quatre paraules.

Segons diu Tristany (1), fou fundat per Carlomagne, com ho són també'ls demés monestirs benedictins del bisbat de Girona. Diu que, segons el regent D. Phelipe Vinyas conta en l'història monumental titulada *El discurso de celebrar Cortes*, Roldàn, quan va tenir d'aixecar el siti

(1) *Corona Benedictina* (Barcelona, 1677, imp. Figueró).

de Girona per la munió de moros que acudien en socors de la plaça, visità aquest monestir.

Pi y Margall diu que data'l monestir dels primers segles de l'Església, y que quan Carlomagne vingué a Catalunya és fama que hi entrà y va pregar a Déu sobre de la llosa que cobria'ls restos dels quatre màrtirs ab que l'havien enriquit els primitius fundadors; y afegeix que és cert que fins a la fi del segle XVIII conservaven els monjos dues bocines que suposaven santificades pels llavis de Carlomagne y de Roldàn, aquells dos hèroes del cristianisme.

Dos segles més tart, arruinat el primer monestir per les guerres o pel temps, fou dotat per un noble del comtat de Perelada, dit Trasi o Trasiunco, fent aixecar el nou temple y el convent, hont ell s'hi tancà.

Segons Pujades, en una cova sota de l'altar major s'hi guardaren algun temps les precioses reliquies del *cap* y el *braç* de Sant Pere Apòstol; perquè, imperant Focas a Orient, y governant a Roma'l papa Bonifaci IV, se va saber que de la Persia y de la Caldea's disposaven a acudir contra Roma poderosos exèrcits a devastarho tot; y allavors s'acordà treure'ls òssos dels apòstols Sant Pere y Sant Pau ab altres reliquies venerables; y, a l'efecte, convocat Concili l'any 610, se feren sortir a tres capellans portantsen aquells restos en una nau, que, baixant el Tíber y entrada en el Mediterrà, fou guiada per voluntat de Déu a Espanya, en el lloch hont les montanyes antepirenenques acaben, y en el port nomenat *Armenrodas*; y se depositaren en la cova sota de l'altar major de Sant Pere de Roda, sent més tart portades altre cop a Roma.

Rich aquest cenobi en béns temporals y en gracies espirituals, fou sa existencia moltes vegades turbada per la gelosia del bisbe de Banyoles y del vescomte d'Empuries, que motivaren una bula pontificia, a fi del segle X, confirmant la possessió de les propietats que disfrutava. Allavors arribà'l monestir de Sant Pere al cim de la seva gloria.

De l'arquitectura d'aquest temple ben poca cosa s'en pot

Clisé de L. M. Vidal

SANT PERE DE RODA.—VISTA INTERIOR PRESA DEL CENTRE DEL ABSIS

dir després de lo que han escrit Piferrer y Pi y Margall, reproduït més tart en l'obra *España*, anotada per Aulestia, y en l'*Historia del Ampurdán*, de Pella y Forgas. La vista, quan fuig desconsolada del pedregam que ompla tots els departaments que formaven el complicat conjunt del monestir, ahont sols després de molt estudi arribaria a desxifrar-se'l plan y objecte de tant vastes construccions; a l'apartarse ab tristesa y quasi ab temor de les parets des-

Finestra de la façada de Sant Pere de Roda

calçades, dels archs descentrats, dels finestrals sense llinxes ni jambes, sostenint-se les pedres com per art d'encantament; y, sense trobar més que alguna obertura en regular estat, com és la que'ls presento y que pertany a la façada principal de l'iglesia, se refugia ab plaer sota de les altes voltes d'aquesta, que, gracies a la seva solidesa, han preservat al cos principal d'una destrucció completa, y que han guardat fins avuy, pera que pugui admirarlos

el visitant, els primors dels capitells y l'esbeltesa de les columnes.

Podrà ser, com diu en Pi y Margall, que no s'ajustin totes les dimensions de l'obra a les regles d'un classicisme rigorós; podrà ser que siguin massa alts els pedestals y fòra de proporció l'alçada ab el gruix de les columnes: jo estich, ab en Pella y Forgas, en que'l constructor va dever seguir un criteri, en cert modo, independent, y que va imprimir a l'obra un segell d'originalitat gran, dintre de l'istil que allavors dominava, y al qual va subordinar l'ordre general del seu plan.

Aquest interior d'iglesia, que és lo únich que'ns queda d'aquella grandiosa obra, ahont ni rastre queda de la portada, rica y profusament adornada ab columnes y arquivoltes, ahont s'hi entrava passant per sota d'un gran arch de mig punt; ni del claustre, ahont ab treball se distingeix la forma multilobada, semblant a la de Sant Pau del Camp; aquest interior d'iglesia, dich, és per això, y ab tot y ser tant poch, lo suficient pera fer concebir la magnificencia de l'obra romànica y l'importancia que tingué en son temps.

Una cosa solament faré notar, perquè fins ara no l'he vist consignada per cap dels escriptors que se n'han ocupat. La fotografia que n'he tret desde'l centre de l'àbsit demostra que la volta en aquest punt no era de mig punt, sinó un poch més que de mig punt, mostrant lleugerament la tendència a l'arch de ferradura, que's veu encara més accentuada en algunes construccions de l'època, y de qual forma en tenim una bellíssima mostra a la portada de l'iglesia de Porqueres. És un detall que la vista no pot apreciar, però que la placa sensible ha pogut cullir, y que crech que mereix consignarse, tant més quant en les altres voltes no s'hi nota pas.

Desde fòra donàrem un cop d'ull al conjunt del monestir vist per la part de ponent. Era ja tart. A l'amparo d'aquells alts murallons varem dinar, prop de la fresca font que hi ha al peu d'un marge; font tant pura y regalada, que, traduint una inscripció llatina que la mà d'al-

Clisé de L. M. Vidal

SANT PERE DE RODA. — VISTA INTERIOR PRESA DEL COSTAT ESQUER DE LA CREUERA

gun dels monjos sens dupte hi va posar, podriem dir:

Qui d'aquesta aigua beurà
més set de beuren tindrà.

Y, preparant les nostres cavalleries, ens disposàrem a baixar la montanya pel costat de Vilajuiga, a fi de pujar al tren. Fou impossible, perquè'l temps escassejava, pujar al cim de Sant Salvador, hont se conserven en peu les muralles adornades de torres quadrades y rodones en ordre

Clixé de J. Vintó

Capella de Santa Elena

alternat, que defensaven l'antich castell que fou dels comtes de Perelada, y que a principi del segle X fou conquistat pel comte d'Ampuries, sent cedit al monestir l'any 974; y ens proposàrem visitar un altre dia aquesta fortificació interessant.

Quedava per veure, tot anàntnosen, la capelleta de Santa Elena, que diuen si és més antiga que'l monestir, y se troba poch abans de començar la baixada cap a Vila-juiga. Si bé per defòra no està molt maltractada, per dins hi regna la més completa desolació. Segons m'ha comunicat el Sr. Alfaras, aquesta era la parroquia de l'antiquís-

sima població de Santes Creus, quals ruïnes estàn allí aprop, y diu que són del mateix sistema de construcció que les que hem vist en *Els Convents* de Cadaqués. És tradició en el país que Santes Creus va ser despoblat per una peste, y que'ls habitants que emigraren fundaren a Mallorca'l barri nomenat de Santes Creus. Deixàrem ab recansa totes aquestes ruïnes, lamentantnos de l'impossibilitat que hi ha de restaurarho tot, ateses les quantioses sumes que exigiria. Aquesta y no altra deu ser la causa de que, a pesar de que'l CENTRE fa dos o tres anys va oficiar a la casa de Medinaceli, a qui pertany aquest territori, y obtingué resposta satisfactoria, res s'hi hagi fet fins avuy, ni allò que més convindria, encara que sols fos tapar ab vidrieres y portes les obertures, a fi de que les boires y les glaçades no avancin en el treball de destrucció, que ja han començat, fins en molts punts que semblaven estar ben a cobert d'aquests efectes.

Al pendre nosaltres el tren a Vilajuiga, y separarnos a Figueres els expedicionaris, varem portar cadascú, ab la satisfacció d'haver fet una interessant y aprofitada excursió, la pena de pensar que no han de passar molts anys sense que res quedi en peu de lo que acabavem de veure, y que aviat aquestes venerables ruïnes ja no cridaràn més viatgers a n'aquest punt.

LLUÍS M. VIDAL

FLORS VELLES (1)

(Al bon conqües y amic meu en Joseph Esteva)

I

SANT MIQUEL DEL CONGOST

Pujant desde Lleyda a Tremp, més amunt d'Oranés, s'ha de passar per un congost molt estret y feréstech, emmurallat a cada banda per dues montanyes de roca es-

(1) Recullides a la Conca de Tremp.

padada. Abantes que la carretera de Comiols dongués pas als carruatges d'Artesa cap a Tremp, aquest congost, nomenat *Los Terradets*, era la via de comunicació de la Conca de Tremp ab l'Urgell, y'ls viatgers passavan per ell seguint un camí obert a cops de mall en la mateixa penya que emmuralla al Noguera Pallaresa.

A la punta de dalt dels *Terradets* lo viatger encara pot veurehi unes runes que criden fortament l'atenció del qui cerca o estima les antiguitats. Aquestes runes d'un antich edifici són a la dreta del Noguera, al damunt d'un roch que fa de mur al mateix riu. A la seva vista un se sent temptat de preguntar la procedencia y l'objecte d'aquell edifici que'l temps destructor ha deixat en runes.

Avuy, donchs, com responent a les moltes preguntes que sens dupte haurà fet més d'un viatger sense rebre contesta satisfactoria, explicarem lo que signifiquen aquelles runes ennegrides per la destrucció y l'intèrperie.

Los canonges regulars de Mur, junt ab lo seu Prebost (*Præpositus*), com a perteneixents a l'ordre de Sant Agustí, tenien per objecte característich exercir l'hospitalitat ab los pelegrins y viatgers. Més, com que a Mur no podien exercirla gaire, per esser situat llur monestir en una alta serra y lluny de tota comunicació, per això va ser erigida l'iglesia de Sant Miquel del Congost en lo punt més concorregut dels viatgers del comtat de Pallars.

Aquesta iglesia és tant antiga com la de Mur, puix fou fundada pels comtes de Pallars D. Ramon y D.ª Valencia (que regnaren desde 1043 fins al any 1098), que foren los que fundaren la Prepositura de Mur, després que hagueren deslliurat aquesta terra del jou mahometà. En penyorra d'agrahiment per les moltes victories que'l cel los hi havia concedit contra'ls mòros, després d'haver dedicat l'iglesia de Mur a la Reina dels Angels, dedicaren aquesta del Congost al Príncep de la milícia angèlica, elegintlo per cèlich guardià del comtat, al que feya centinella desde aquest punt que's pot considerar com la porta principal del Pallars. Aquest exemple lo varen seguir més tart los comtes d'Urgell y vescomtes d'Ager, dedicant

an alguns testimonis si era cert que'ls vehins del Congost paguessin al Prebost delme del or que replegaven en aquelles riberes. Y aquets contestaren que aixís era la costum. Y cita la declaració d'un testimoni, que és la següent: «Que lo dit paborde Guillem Ferrer demanava dit dret de or així de Valentí com del deçà, e assò sap que lo dit Paborde lo cità per demana de dit dret de or delme o primia de que's mostra la carta perque podia demanar dit delme o primia». D'aquí's pot deduir que aquell or provenia de la cova d'aquest nom. Y ho fa més verossimil l'arena de cor d'or que s'hi veu a dins, essent molt fàcil que en ses erupcions d'aigua vomités també bocins d'aqueix metall, que, replegats quan la font s'estroncava, serian l'objecte del *dret del or* que tenia'l Prebost de Mur. Diuen los que hi han entrat que a diñs de la cova s'hi coneix que hi han treballat, puix encara hi són gravats los cops de mall; que a certa distancia de la boca s'hi troba una gran bassa d'aigua, y que la perforació continua més endins. ¿No podria molt ben ser que en l'antigor n'haguessin tret d'aquesta cova part del or que tant enriquia l'avuy tant pobra Espanya, y que aquestes montanyes del Montsech portessin en ses entranyes, com ho diuen los antichs historiadors, alguna mina d'aquest cobejat metall?

La fetxa del plet esmentat creyem que serà equivocada, per quant lo prebost Guillem Ferrer visqué y governà aquest Prebordat desde l'any 1455 fins al 1489.

III

VILA-DE-NOU

Diuen los habitants de Moró que en lo terme d'aquest poble's troban vestigis d'una població antiga. Anant desde Moró a Sant Esteve de la Sarga, abantes d'arribar al barranch d'Alsina y a la dreta del camí, s'hi veu un pla, plantat de vinyes y oliveres, nomenat *Vila-de-Nou*, hont

diu que hi havia abantes una població, com ho proven les ferramentes y altres objectes que hi han trobat en ses excavacions; y en algun indret fins surten òssos de persones, que sens dupte senyalen lo punt hont dita població tindria'l cementiri.

Si és que aquesta població realment hagi existit, estem en la convicció de que seria abantes de l'invasió dels moros, y que ab les continues guerres que ab ells tenien los comtes de Pallars, quedaria en runes, venintse a refugiar llurs habitants vora'l castell de Moró, y que aquí edificarien llurs cases, fundant o augmentant aquest poble. Tinguen la certesa que's vulgui aquestes nostres suposicions, lo cert és que la referida tradició existeix per aquí y que aquesta població tradicional no's troba esmentada en cap dels documents que hem regirat, posteriors a la reconquesta d'aquest comtat; que fou un dels primers d'hont ne va ser llençada la raça de Mahoma.

IV

ETIMOLOGIA DE PALLARS

(Tradició)

Hem sentit contar la següent tradició, que no deixa d'esser curiosa, encara que sia digna d'esser posada en quarantena.

Diu que *in illo tempore* hi hagué una molt grossa secada per tota Espanya, y que feya ja uns anys que no s'hi cullia res. Un any que's va collir alguna càrrega de blat per aquesta ribera amunt, varen llençar, per ferse veure, tota la palla al riu Noguera, que se l'endugué cap a Lleyda, quins habitants quedaren tots estranyats de que's cullís blat o hi hagués palla per aquí dalt; y havent sapigut que baixava d'aquesta ribera, l'anomenaren *Ribera de les Palles*, nom que ab lo temps s'ha anat corrompent, fins que n'ha resultat *Ribera de Pallàs*.

Si això fos veritat, aquesta ribera s'hauria d'anomenar

NOVES

Ab la solemnitat de costum va celebrarse enguany la festa dels Jochs Florals el primer diumenge d'aquest mes.

Com els altres anys, el CENTRE EXCURSIONISTA tenia disposada per l'endemà passat la vetllada que ofereix en honor dels socis premiats en la patriòtica festa; però la Junta va acordar suspèndre-la en vista de que per les males notícies de la guerra entre Espanya y els Estats Units s'havien deixat correr altres vetllades similars.

Totes les persones cultes que estimen els tresors arqueològics de la nostra terra s'han dolgut aquests dies de la trista venda del Museu Armeria Estruch, que costava de creure al principi. El seu mateix propietari, D. Joseph Estruch, havia indicat tant fermament els seus nobles desitjos en el seu Catàlech al dedicar la colecció al seu inoblidable pare, dient que obria'l museu pera honrar a Barcelona, y també: *Quieran el tiempo y los hombres RESPETAR EL ASILO de estos mudos guardianes, recuerdo fiel de cien encuentros y batallas, cuyos carcomidos restos serán siempre emblema de pasadas glorias, ejemplo de heroicas virtudes...*

Per això que deya'l mateix amo del Museu, aixís com per la seva envejable posició social, som molts els que'ns havíem fet l'ilusió de que l'Armeria Estruch fóra, un dia o altre, cedida a la ciutat de Barcelona. Desgraciadament, l'exemple de l'insigne Martorell no solen seguirlo'ls potentats coleccionistes de la nostra terra. En altres països els museus estan plens de deixes que honren a les ciutats y als donants, y qui sab si la mateixa Armeria Estruch, adquirida per un particular de Tolosa, no serà algun temps cedida a algun museu de França! Això sí que seria un exemple!

Tot plorant la fugida d'aquests importantíssims records dels temps passats, esmentem que entre altres se n'ha anat l'espasa coneguda per *espasa de Sant Martí*, que havia servit a la coronació del rey Martí d'Aragó. Era una magnífica espasa del segle X, honrada per la llegenda en el casal de Barcelona. Es contava que havia pertenescut a Berenguer, bisbe de Tours, y que en 1119 va passar a mans de Sant Olaguer, y que aquest bisbe de Barcelona va ferne entrega al comte Berenguer III, qui la va de-

positar en la capella de Santa Agata. La fulla, de dos talls, té o'80 metres de llargada per o'7 d'ample en el taló, ab una canal que arriba fins a la punta; és de tremp fort y flexible. La veina, de seda verda, que un temps degué ser blava, té un brocall de plata daurada ab un baix relleu representant a Sant Martí en l'acte de tallar la capa.

A hores d'ara, segons tenim entès, lo mateix aquesta espasa, que no hauria hagut may de fugir de Barcelona, que totes les altres, y totes les altres peces històriques o artístiques, tot ha fugit! No sabem si també s'hauran comprès en la venda'ls presents que varies persones desinteressades havien fet al Sr. Estruch ab el desig d'augmentar la seva notable colecció.

També a Mallorca ha començat a desferse un important museu: el de Raxa. Vegis lo que llegim en un article de D. Estanislau Aguiló insertat en el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* del mes passat:

«Referir punt per punt lo ocorregut en la llastimosa destrucció y venda dels museus d'art y d'arqueologia de Raxa y de la casa palau dels Comtes de Montenegro, després que ja tots els periòdichs n'han parlat y ha estat aquest fet per molts de dies objecte de l'escàndol y de les murmuracions de tothom, pareix ara tant per demés com fer constar el sentiment mesclat d'indignació que n'ha tingut nostra Societat y els esforços que volgué intentar per capturarho, pobres tots per necessitat y sense eficacia davant dels drets d'una propietat particular indiscutible, o, per lo menos, molt difícil de discutir. Venturosament la senyora comtesa, unica persona que podia tenir en ses mans autoritat y medis per posarhi mica de remey, per propri y generosíssim impuls s'és decidida a fer quant hi havia de sa part, y ha obrat ab una firmesa y un rigor que ni davant els sentiments íntims del propri cor han reculat. Mereixedora és, per tant, de tota alabança y gratitut, y l'Arqueològica Luliana se complau en fernhi públich testimoni.

»No per això, emperò, es pot dir salvada la ruina ni menos desdítxada la perdua. Les riquíssimes coleccions de quadros y antiguetats clàssiques que'l benemèrit patrici cardenal D. Antoni Despuig dugué de Roma per decorar la ciutat que tant estimava, ab una joia que tal vegada fóra d'Italia cap altra població de la seva importancia podria mostrar igual, y oferir als mallorquins

aplicats un nou element de cultura y d'estudi, no tornaràn a esser may més lo que eren abans: lo que se n'han dut, y probablement deu esser lo més escullit y de major mèrit, perdut està pera sempre, ni vindràn altres peces consemblants a ocupar el lloch que han deixat buit dins aquelles sales; y aduch de lo que ha romàs encara Déu sap fins a quin punt sia possible donar per assegurada la permanència.

»Mallorca, donchs, ha perdut un dels ornaments que més l'enaltien y més mirades li atreyen desde fòra, y que quasi un sigle d'exercirne l'usufruit y ostentar-lo com a propi davant els forasters que venien, ja fossin savis entesos en la materia, ja simples viatgers curiosos, havien arribat a fer passar per seu y tant identificat ab ella y tant imperdible com la mateixa hermosura de llum y de color ab que Déu ha vestit els nostres camps y montanyes.

»Rahó tenim que mos sobra de planyer y queixarnos, y fins per aspres recriminacions ne tindriem si no mos fes acalçar el cap envergonyits el testimoni de la consciència, que a tots mos acusa d'haver contribuït igualment a fer malbé la nostra herència de records y glories de la patria, d'haver posat mà atrevida en los seus monuments més notables per ferne placetes y cases de lloguer, d'haver renegat de son caràcter y usances per desfregar-mos ridículment a la moda del darrer figurí que ve de fòra, d'haver cregut que tant més adelantavem en tots els rams quant més fugiem de naltros mateixos y del record dels passats y més mos tiravem dins aquestes corrents de positivisme egoista que avuy tot ho corseca; de l'amor a la terra y a les seves glories, de l'amor a la llengua y als monuments, de l'afició al passat, tots n'havem dit *chauvinisme* perquè fins hagués d'esser estrangera la paraula ab que'n feyem befa.

»¡Ay de naltros, que ni sisquera sabem pendre experiència de les disciplinades que de tant en tant mos donen, y aprofitar al menos les lliçons que s'hi enclouen, ja que tant cares mos costen!»

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.